

Міністерство освіти і науки України
Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини

МЕТОДИКА НАВЧАННЯ ПИСЬМА

Курс лекцій

Умань – 2019

УДК 811.161.2(072)(075.8)

Рецензенти:

Осадченко І. І. – доктор педагогічних наук, професор;

Дуденко О.В. – кандидат філологічних наук, доцент;

Роєнко Л. М. – кандидат педагогічних наук, доцент

Затверджено на засіданні вченої ради факультету початкової освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (Протокол № 4 від 10.10.19р.)

М54 Методика навчання письма: курс лекцій / Укладач Т. Я. Грітченко. Умань : ВПЦ «Візаві», 2019. 143 с.

Посібник призначений для студентів факультетів підготовки вчителів початкової школи та вчителів-практиків.

УДК 811.161.2(072)(075.8)
ББК 81.411.1-91

©Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
©Грітченко Т.Я., 2019

ЗМІСТ

Передмова.....	4
Змістовий модуль I. Теоретичні аспекти навчання каліграфічного письма учнів початкової школи.....	7
Тема 1. Вступ. Основні вимоги до організації процесу навчання письма у сучасній початковій школі.....	7
Тема 2. Методи навчання каліграфічного письма. Засоби навчання письма.....	26
Змістовий модуль II. Особливості навчання каліграфічного письма учнів початкової школи.....	47
Тема 3. Формування навичок письма в добукварний період.....	47
Тема 4. Формування навичок письма в букварний та післябукварний періоди навчання грамоти.....	58
Тема 5. Методика навчання учнів писати арабські цифри та числа у початковій школі.....	71
Тема 6. Основні графічні помилки першокласників та шляхи їх подолання. Вимоги до ведення зошитів, перевірка та оцінювання учнівських робіт.....	82
Тема 7. Формування графічних навичок письма у ліворуких дітей.....	94
Список використаних джерел.....	101
Додатки.....	104

ПЕРЕДМОВА

Писемне мовлення, на відміну від усного, формується лише в умовах цілеспрямованого навчання, тобто механізми писемного мовлення закладаються в період навчання грамоти та вдосконалюються у ході подальшого навчання.

Письмо – нова і досить важка для першокласників діяльність; графічні навички, техніка письма формуються у них значно довше, ніж навичка читання. Це зумовлено віковими психологічними особливостями та фізіологічними можливостями (слабкий розвиток дрібної моторики рук, координації рухів, недостатня сформованість оптичного сприйняття графічного образу тощо) шестиліток. Тому досягти бажаного результату можна тільки у процесі цілеспрямованої систематичної навчальної діяльності.

У програмі з української мови для початкової школи наголошується на необхідності вироблення у молодших школярів графічно правильного, охайного, розбірливого, тобто каліграфічного, письма.

Якість процесу формування у молодших школярів графічних навичок, техніки письма, культури оформлення письмових робіт залежить насамперед від методичної компетентності вчителя і ефективної реалізації навчальних, виховних та розвивальних цілей педагогічного процесу з письма.

Курс «Методика навчання письма» посідає важливе місце в навчальному плані підготовки вчителів початкової школи. Навчаючи молодших школярів каліграфічного письма, вчитель мусить постійно прагнути того, щоб дати їм необхідні знання і навички правильного і розбірливого, красивого і грамотного письма, бо від цього великою мірою залежать їхні подальші успіхи в навчанні.

Мета курсу: теоретична та практична підготовка майбутніх учителів початкової школи до професійного розв'язування навчально-виховних завдань, що виникають у процесі навчання молодших школярів письма на етапі навчання грамоти.; ознайомлення з досягненнями методичної науки, її розвитком та шляхами подальшого удосконалення, вивчення і застосування практики передового педагогічного досвіду.

У процесі вивчення курсу «Методика навчання письма» студент має:

знати:

- загальні питання методики навчання письма (мету, завдання, сутність процесу письма як особливого виду мовної діяльності, його психофізіологічну структуру; якості письма; методи, методичні прийоми, умови навчання каліграфічного письма молодших школярів; гігієнічні правила письма);
- мету й зміст добукварного, букварного, післябукварного періодів навчання письма;
- особливості формування навичок каліграфічного письма на уроках математики в початковій школі (специфіку формування графічних навичок письма цифр та знаків);
- порядок ведення, перевірки та оцінювання графічних якостей письма молодших школярів;
- особливості формування навичок каліграфічного письма у ліворуких дітей;
- шляхи вдосконалення навичок каліграфічного письма на уроках української мови школи першого ступеня;

уміти:

- графічно правильно, грамотно, чітко, красиво, ритмічно, плавно, швидко, дотримуючись гігієнічних правил, писати в зошиті та на класній дошці;
- визначати поелементну структуру кожної літери українського алфавіту, цифри;

- пояснювати та показувати послідовність написання кожної літери українського алфавіту, цифри;
- з'єднувати букви у буквосполучення, склади, слова;
- моделювати структуру та проводити уроки письма добукварного, букварного, післябукварного періодів;
- проводити каліграфічні хвилинки на уроках української мови та математики у 2-4 класах;
- перевіряти та оцінювати письмові роботи учнів.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ I

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ КАЛІГРАФІЧНОГО ПИСЬМА УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

ТЕМА 1

Вступ. Основні вимоги до організації процесу навчання каліграфічного письма в сучасній початковій школі

1. Мета, предмет, завдання курсу «Методика навчання письма». Зв'язок методики з іншими науковими дисциплінами.

2. Умови, необхідні для вироблення каліграфічного письма.

2.1. Санітарно-гігієнічні умови формування навичок каліграфічного письма.

2.2. Методичні умови формування каліграфічних навичок письма.

3. Техніка письма на класній дошці.

1. Мета, предмет, завдання курсу «Методика навчання письма». Зв'язок методики з іншими науковими дисциплінами

У програмі з української мови для початкової школи наголошується на необхідності вироблення у молодших школярів графічно правильного, охайного, розбірливого, тобто каліграфічного, письма. Зокрема, зазначається, що робота над каліграфією, технікою письма не повинна обмежуватися тільки періодом навчання грамоти, а має

продовжуватися в наступних класах. У програмі зазначено, що увага до цього аспекту письма необхідна не тільки під час виконання школярами спеціальних вправ у написанні окремих літер, їх елементів, буквосполучень, слів, а й під час виконання всіх інших письмових робіт (списування, письмо під диктування, з пам'яті тощо).

Мусимо констатувати, що сьогодні у педагогічних колах каліграфічність письма часто вважається необов'язковою, другорядною якістю письмової роботи учня.

Вчителі забувають, що невідповідність форми літер, їх з'єднань загальноприйнятим технічним характеристикам сучасного рукописного шрифту призводить до орфографічних помилок. З іншого боку, недооцінювання важливості формування у молодших школярів навичок каліграфічного письма свідчить про нерозуміння педагогами величезного виховного потенціалу навчального процесу з письма. Передусім йдеться про виховання уважності, акуратності, старанності, наполегливості, працелюбності, уміння переборювати труднощі, планувати власну роботу, доводити справу до кінця.

Постійне наголошування вчителя на тому, що письмо віддзеркалює наше ставлення до самих себе і читача (батьків, учителів, друзів тощо), сприяє вихованню в учнів самоконтролю, зібраності, поваги один до одного, відповідальності за написане. Як бачимо, навчальний процес з письма має великі можливості для реалізації різноманітних завдань естетичного та морального напрямів виховання.

Зрозуміло, що якість процесу формування у молодших школярів графічних навичок, техніки письма, культури оформлення письмових робіт залежить насамперед від методичної компетентності вчителя (теоретичних знань з методики навчання учнів каліграфічного письма та вироблення практичних умінь використання відповідного

методичного інструментарію (засоби, методи, прийоми, форми) для зацікавлення першокласників новою складною діяльністю – письмом) і ефективної реалізації навчальних, виховних та розвивальних цілей педагогічного процесу з письма.

Мета курсу: теоретична та практична підготовка майбутніх учителів початкової школи до професійного розв'язування навчально-виховних завдань, що виникають у процесі навчання молодших школярів письма на етапі навчання грамоти; ознайомлення з досягненнями методичної науки, її розвитком та шляхами подальшого удосконалення, вивчення і застосування практики передового педагогічного досвіду.

Предметом курсу «Методика навчання письма» є процес навчання учнів початкової школи каліграфічного письма.

Завдання курсу:

- озброїти майбутніх учителів теоретичними знаннями методики навчання каліграфічного письма;
- навчити студентів правильного, каліграфічного та швидкого письма, виправити хиби студентського почерку;
- навчити правильно користуватися письмовим приладдям (ручкою, зошитом, крейдою, виробити техніку письма крейдою на класній дошці тощо)

Навчити дітей писати каліграфічно не менш важливо, ніж навчити читати, грамотно писати, рахувати. Тому пріоритетним у роботі вчителя на етапі навчання грамоти є формування в учнів правильного письма, проте це і найскладніший етап у житті школярів.

Перед педагогом, який навчає першокласників письма, постає питання про те, як організувати роботу на уроці з цілим класом, враховуючи індивідуальні особливості кожного учня, як залучити до продуктивної праці всіх учнів одночасно.

Методика навчання письма як навчальна дисципліна розкриває різноманітні методи, прийоми і способи в навчанні каліграфічного письма, закономірності розвитку техніки письма в молодшому і старшому віці; її знання дають змогу запобігти помилкам при написанні буквених елементів, букв, слів, речень.

Методика містить також різноманітні поради щодо виправлення неохайного неправильного почерку.

Відомо, що більшість студентів уже мають свій власний, тією чи іншою мірою деформований усталений почерк, що довго не піддається виправленню і гальмує навчальний процес. Майбутні педагоги мусять виявити хиби у власному повсякденному почерку й усунути причини, що породжують ці хиби. Що ж саме потрібно для цього зробити?

По-перше, студентам слід створити такі умови, за яких вони за короткий час виробили б навички чіткого, розбірливого, усталеного письма, що відповідає вимогам сучасної початкової школи.

По-друге, оскільки система основних елементів букв вже усталена, стабільна, то потрібно лише розібратися з позитивним і негативним у цій системі, врахувати помилки і хиби та виправити їх згідно з сучасними вимогами до письма.

По-третє, на практичних заняттях студенти мають вивчити написання малих і великих літер, записувати їх у зошиті та на дошці, навчитися поєднувати в склади та слова. Навчившись цьому, вони можуть поступово замінювати у своєму почерку неправильні за формою написання букви або цифри правильними, каліграфічними. Тільки поступовою заміною неправильних за формою написання літер можна витіснити все негативне, що псує почерк.

Методика навчання письма тісно пов'язана з різними науковими дисциплінами і передовою шкільною практикою.

Безпосередній зв'язок ця навчальна дисципліна має з *мовознавством*, а саме такими його розділами: *орфоепією*, *графікою* та *орфографією*.

Орфоепія (грец. «ορθος» – правильний, «επος» – мова, мовлення) – це розділ науки про мову, що вивчає систему норм літературної вимови. Спочатку формувалась система орфоепічних норм, а потім людина навчилася писати, тобто графічно передавати свої думки наступним поколінням.

Графіка (грец. «graphikos» – написаний) – це сукупність усіх засобів даної писемності, сукупність накреслень, якими усне мовлення передається на письмі.

Звичайно, замало знати графіку, слід ще вміти правильно написати певне слово, а саме цим і займається орфографія.

Орфографія (грец. «orthós» – правильно, «gráphō» – пишу) – історично сформована й загальноприйнята система правил національної мови щодо способів передачі мовлення на письмі.

Палеографія (грец. «παλαιός» – давній, старовинний, «γράφω» – історико-філологічна дисципліна, об'єктом дослідження якої є історія письма, його еволюція (переважно на основі давніх пам'яток) та характерні особливості на певних етапах розвитку. Цей термін з'явився в XVII ст. Засновником є Жан Мабільон.

Термін «*графологія*» був введений французьким абатом Жаном-Іпполітом Мішоном у 1871 році. Систематизувавши окремі відомості про почерк, він видав книгу «Таємниця письма», де вжив цей термін. Кращим графологом світу називають американку Шейлі Курц, яка разом з п'ятьма співробітниками на основі аналізу почерку визначає до 300 рис характеру, нахилів та уподобань писаря.

У формуванні каліграфічного письма вчитель обов'язково спирається на *психолого-педагогічні науки*,

зокрема психологію та педагогіку. *Психологія* озброює учителя знаннями про особливості психічного розвитку дітей молодшого шкільного віку, особливостями їхньої уваги, мислення, пам'яті тощо.

Педагогіка допомагає педагогу дібрати відповідні форми, засоби, методи, прийоми навчання, щоб на уроці письма дітям було цікаво, щоб це не був примус, а переважало прагнення до пізнання.

В основу методики навчання письма покладені такі принципи *дидактики*:

- науковість і доступність виучуваного матеріалу;
- систематичність і послідовність;
- активність пізнавальної діяльності та розвитку самостійності школярів;
- зв'язок теорії з практикою;
- наочності та врахування інтересів дітей, рівня їхнього загального розвитку.

Такий же тісний зв'язок методика навчання письма має із *логікою* (грец. *logos* – слово, значення, думка, мова) – наукою про закони і різновиди мислення, способи пізнання та умови істинності знань і суджень), бо формує логічне мислення під час коментування букви, що пишеться учнем. Учитель використовує ті прийоми людського мислення, які в процесі пізнання забезпечують об'єктивність істини написання літери. Тільки логічність мислення першокласників дасть можливість правильно засвоїти конфігурацію букви, а отже, і запам'ятати її.

Методика навчання письма має також зв'язок з усіма іншими предметами, що викладаються на факультетах, які готують учителів початкової школи, адже під час виконання будь-якого письмового завдання чи певної справи майбутній педагог мусить писати каліграфічно, тобто і грамотно, і охайно, і гарно.

2. Умови, необхідні для формування навичок каліграфічного письма

Якість процесу формування навичок каліграфічного письма залежить від умов, у яких він проходить. Вони поділяються на *внутрішні та зовнішні*.

Внутрішні умови полягають у фізіологічних і психологічних особливостях організму (розвиток дрібних м'язів кисті руки, окоміру, опірність організму до тривалих напружень; розвиток психічних процесів).

До зовнішніх умов належать матеріально-технічне забезпечення процесу навчання каліграфічного письма та характер взаємодії вчителя та учнів у цьому процесі. Зовнішні умови, звичайно ж, залежать від матеріально-технічної бази школи (приміщення, меблі тощо). Однак насамперед вони залежать від майстерності вчителя. Саме він разом із батьками повинен створити оптимальне середовище, яке б забезпечило успішність процесу навчання каліграфічного письма.

Зовнішні умови можна поділити на *санітарно-гігієнічні та методичні*.

2.1. Санітарно-гігієнічні умови формування навичок каліграфічного письма

Санітарно-гігієнічні умови педагогічного процесу у початковій школі, зокрема процесу формування каліграфічних навичок, визначені сучасною освітньою нормативно-правовою базою – «Державними санітарними правилами і нормами влаштування, утримання загальноосвітніх навчальних закладів та організації навчально-виховного процесу» (2001 р.), положенням про «Організацію навчально-виховного процесу в 1 класі».

Створення санітарно-гігієнічних умов передбачає:

- якісне освітлення класного приміщення,

- правильний добір меблів, письмового приладдя (зошита, ручки, класної дошки, крейди),
- правильну поставу під час письма,
- уміння тримати ручку і розмістити зошит,
- тривалість безперервного письма.

- У процесі організації письма надзвичайно важливу роль відіграє освітлення класного приміщення. Воно може бути *природним і штучним*.

Природне освітлення має бути рівномірним і не створювати блиску; колір поверхні стелі, стін, меблів повинен бути жовтим, зеленим або бежевим (матових пастельних тонів), віконні рами та двері треба фарбувати у білий колір, класна дошка повинна мати матову поверхню, пофарбовану в темно-зелений, коричневий колір.

З вересня до травня рівень освітлення навчальних приміщень в Україні необхідно підвищувати за допомогою *штучного освітлення*. При штучному освітленні навчальних приміщень слід надавати перевагу люмінесцентним лампам, що мають позитивний висновок державної санітарно-гігієнічної експертизи; для освітлення третього ряду парт треба у навчальних приміщеннях передбачати окреме включення другого від вікон ряду електроламп.

Світло (як природне, так і електричне) повинно падати на парту чи стіл з лівого боку по відношенню до учня, який пише. Нормою освітлення вважається таке, при якому учень з нормальним зором може вільно читати написане на класній дошці з будь-якого місця класу.

Добір шкільних меблів. Як стверджують науковці, близько 60 % часу на уроці, 71% – при виконанні домашніх завдань учні не просто нерухомі, а й займають неправильну позу. Внаслідок цього пригнічуються біоритми організму, порушується діяльність центральної та вегетативної нервової системи, з'являється цілий «букет» хвороб (короткозорість,

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барищук Г. С. Усунення вад письма. 1–4 класи Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2003. 40 с.
2. Блінова Г. Й., Пічугіна Т. В. Дидактичний матеріал для подолання вад письма у дітей: Посібник для вчителя. К. : Радянська школа, 1999. 111 с.
3. Богуш А. М. Готуємо руку дитини до письма Тернопіль : Мандрівець, 2001. 56 с.
4. Будна Н. О., Походжай Н. Я., Шост Н. Б. Уроки навчання грамоти. 1 клас. Посібник для вчителя. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2005. 256 с.
5. Вашуленко М. С., Скрипченко Н. Ф. та ін. Навчання в 1 класі. К., 1991. 153 с.
6. Віаніс-Трофименко К. Б. Хвилинки каліграфії. Математика. 1 клас. Харків : Торсінг, 2003. 64 с.
7. Гаврилюк А. О. Вчимося писати. Початкова школа, 1996. № 3. С. 63.
8. Державні санітарні правила і норми влаштування, утримання загальноосвітніх навчальних закладів та організації навчально-виховного процесу. Режим доступу : <http://mon.gov.ua/content/Освіта/derz-stan.pdf>
9. Жаданова О. Навчання першокласників письма у зошитах з графічною сіткою № 3. Початкова освіта, 2002. № 34. С. 2–3.
10. Заїка А. М. Методичні рекомендації до уроків письма у 1 класі. Харків : Ранок, 2004. 48 с.
11. Кирей І. Ф., Трунова В. А. Методика викладання каліграфії впочатковій школі. К. : Вища школа, 1994. 164 с.

12.Коваленко О. Формування в учнів початкових навичок письма. Комплексний підхід. *Початкова освіта*, 2005. Вересень. № 33 (321). С. 12.

13.Кубинський М. В. Курс лекцій з «Основ каліграфії»: Навчальний посібник для викладачів та студентів педучилищ, педінститутів, педуніверситетів. К., 1999. 174 с.

14.Кубинський М. В. Формування навичок письма – одна з основних проблем початкової школи. *Початкова школа*, 2006. № 5. С. 10–13.

15.Методика навчання української мови в початковій школі: навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів. За наук. ред. М. С. Вашуленка. К. : Літера ЛТД, 2011. С. 33–94.

16.Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів. 1– 4 класи (зі змінами). Тернопіль : Мандрівець, 2015. 256 с.

17.Проць М., Савшак А. Система вправ з каліграфії. Львів : Львівський обласний науково-методичний інститут освіти, 1996. 48 с.

18.Роговик Л. Психолого-педагогічні аспекти навчання шестиліток читання і письма. *Початкова школа*, 2002. № 2. С. 11–12.

19.Роговик Л. Психомоторне обстеження першокласників. *Початкова школа*, 2004. № 6. С. 7–9.

20.Сапун Г. М., Пачашинська М. О. Уроки навчання грамоти (письмо та розвиток мовлення). Тернопіль : Підручники і посібники, 2004. 136 с.

21.Скрипченко Н. Ф. Графічні навички молодших школярів. *Початкова школа*, 2003. № 6. С. 28–34.

22.Трунова В. А. Методика каліграфії: Методичні рекомендації для студентів, учителів початкових класів. Одеса, 1991. 178 с.

23. Узорова О., Нефьодова О. Пальчикова гімнастика. К. : Школа, 2003. 128 с.
24. Федієнко В. В. Прописи: Навчальний посібник. Ч. 1. Вид. 5-те, доп. та перероб. Х. : Школа, 2009. 64 с.
25. Федієнко В. В. Прописи : Навчальний посібник. Ч. 2. Вид. 5-те, доп. та перероб. Х. : Школа, 2009. 48 с. : іл.
26. Федієнко В. В. Скоро до школи. Х : ВД «ШКОЛА», 2007. 160 с.
27. Формування каліграфічних навичок. Методичний поради́ник. *Початкова освіта*. 2007. Лютий, № 8 (392).
28. Цєпова І. В. Використання художньо-зорових образів у навчанні письма шестилітніх першокласників. *Початкова школа*, 2005. № 8. С. 60–61.
29. Цєпова І. В. Готуємось до уроків навчання грамоти (письмо). 1 клас. Х. : Ранок, 2008. 160 с.
30. Цєпова І. В. Створення образів літер – провідний прийом навчання письма шестиліток. *Початкове навчання та виховання*, 2006. № 17 (93). С. 38–39.
31. Чабайовська М. І. Єдині зразки каліграфічного письма букв українського алфавіту та цифр: Навч.-метод, посібник. Тернопіль : Мальва-ОСО, 2010. 116 с.
32. Шаталова В. В. Бєсїда для батьків першокласників «Підготовка руки дитини до письма». *Початкове навчання та виховання*, 2009. № 27 (211).
33. Шевчук Л. Навчання грамоти (Післябукварний період. Уроки письма). *Початкова школа*, 2002. № 4. С. 35–46.
34. Яловська О. О. Пальчики дошкільнят: розвиваємо руку – розвиваємо мозок. Тернопіль : Мандрівець, 2011. 228 с.

